

NAUKI PRAWNE / LEGAL SCIENCES

MARCIN MAMIŃSKI

**MODEL WZMOCNIONEGO I ROZSZERZONEGO
HORYZONTALNEGO ODDZIAŁYWANIA
PRAW KONSTYTUCYJNYCH
JAKO ŹRÓDŁO OCHRONY PRAW CZŁOWIEKA****1. Wstęp**

Celem artykułu jest omówienie materii związanej z tzw. wzmocnionym efektem horyzontalnym. Konstrukcja efektu horyzontalnego w formie pośredniej i bezpośredniej norm konstytucyjnych na stosunki prawa prywatnego jest omawiana w nauce prawa od wielu lat, jednak wciąż stanowi istotny przedmiot zainteresowania teoretycznoprawnego. Stanowi również ważny element orzecznictwa sądów polskich oraz międzynarodowych w zakresie sporów związanych z ochroną praw człowieka na gruncie stosunków prywatnoprawnych. Jako koncepcja mająca na celu zacieśnienie powiązań między konstytucyjnymi prawami i wolnościami a stosunkami prywatnoprawnymi stanowi istotny krok w kierunku skuteczniejszej ochrony praw człowieka w sytuacjach, kiedy podmioty prywatne mogą stanowić potencjalne źródło naruszeń tych praw. W ramach realizacji określonych założeń badawczych analizie zostały poddane regulacje prawne, literatura krajowa i międzynarodowa, a spośród metod przede wszystkim metoda prawno-dogmatyczna. Warto nadmienić, iż sama koncepcja „efektu horyzontalnego” może być zróżnicowana w zależności od norm konstytucyjnych, które „promieniują” na akty niższego rzędu. Stąd też celem niniejszego artykułu jest omówienie koncepcji „wzmocnionego stosunku efektu horyzontalnego” jako koncepcji najmniej znanej w nauce prawa i jej przybliżenie.

2. Istota „efektu horyzontalnego” w zakresie praw człowieka

Na wstępie konieczne jest zdefiniowanie używanych w artykule pojęć: „stosunek wertykalny” i „stosunek horyzontalny”. Warunkiem podstawowym dla dalszego podziału jest nawiązanie stosunku prawnego, rozumianego jako „regulowany normami prawnymi stosunek społeczny (tetyczny) między dwoma podmiotami prawa”¹. Treść stosunku prawnego jest częścią składową szeregu elementów konstytutywnych, do których zalicza się: podmiot, przedmiot, uprawnienia oraz obowiązki².

Wertykalny stosunek prawny wiąże się ze względu na stanowiącą normę kompetencyjną, określoną w powszechnie obowiązującym akcie prawnym. Wyznacza ona adresatowi obowiązek zrealizowania określonego zachowania w sytuacji, w której organ uzyskujący kompetencję uczyni z niej użytek i dokona stosownej czynności konwencjonalnej³. W przeciwieństwie do stosunków

¹ T. Chauvin, T. Stawecki, P. Winczorek, *Wstęp do prawoznawstwa*, Warszawa 2017⁴, s. 264 in.

² Podmiotami stosunków cywilnoprawnych mogą być osoby fizyczne, osoby prawne oraz w określonych sytuacjach jednostki organizacyjne nieposiadające osobowości prawnej. Za przedmiot stosunku cywilnoprawnego należy uznać zarówno zachowania ludzi, jak i te obiekty, których dane zachowanie dotyczy. Natomiast wynikające ze stosunku prawnego uprawnienia i obowiązki w doktrynie określane są jako jego treść. Uprawnieniem jednej strony, a więc określonym w dyspozycji normy prawnej zakresowi tego, co jej czynić wolno, odpowiada obowiązek drugiej strony, polegający na tym, że osoba ta powinna zachować się w oznaczony w teście dyspozycji sposób. Kategorią wyższego rzędu względem uprawnień, za pomocą której określa się w prawie cywilnym sytuację podmiotu uprawnionego, złożoną przeważnie z kilkunastu powiązanych ze sobą uprawnień „częstkowych”, jest prawo podmiotowe.

³ Organ działa na podstawie zasady legalizmu i nie ma prawa wykroczyć poza uprawnienia kompetencyjne. Stosunki wertykalne są charakterystyczne dla prawa publicznego, w których występowanie elementu władztwa ze strony organów publicznych jest szczególnie doniosłe. Nie sposób w tym zakresie pominąć stosunków administracyjnoprawnych, w których jeden z podmiotów zajmuje pozycję nadrzędną i może w sposób władczy wpływać na pozycję prawną innego podmiotu (grup podmiotów), np. nakładając na nie obowiązki lub przyznając uprawnienia (zob. wyrok WSA w Warszawie z 11 maja 2005 r., sygn. III SA/Wa 126/05, LEX nr 230841). Na skutek czego nie występuje charakterystyczna dla prawa prywatnego autonomia woli obu stron. Wertykalny stosunek prawny charakteryzuje się występowaniem relacji podporządkowania pomiędzy jednostką a organem władzy publicznej. Te ostatnie co do zasady nie mogą być podmiotem ani praw, ani wolności konstytucyjnych. Interesująco w tym zakresie prezentuje się pozycja jednostek samorządu terytorialnego chociażby w odniesieniu do konstytucyjnego prawa do sądu (art. 45 Konstytucji). O ile pogląd, że w kręgu osób korzystających z prawa do sądu mieszczą się nie tylko osoby fizyczne, lecz także inne podmioty, nie budzi wątpliwości, o tyle w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego (TK) jak dotąd nie wyznaczono w pełni jasnych kryteriów decydujących o kwalifikacji do kręgu „osób prawnych prawa prywatnego” (zob. P. Grzegorzczak, K. Weitz, *Uwagi do art. 45 Konstytucji RP*, w: *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, pod red. L. Boska, M. Safjana, Warszawa 2016, Legalis i cytowana tam literatura). Trybunał zdaje się częściowo nawiązywać w tym zakresie do podziału między osobami prawnymi prawa prywatnego a osobami prawnymi o charakterze publicznym (osobami prawnymi prawa publicznego), których status jako beneficjentów prawa do sądu – niezależnie od niejednorodnych kryteriów tego rozróżnienia i doktrynalnych zastrzeżeń co do jego zasadności – jest niepewny. W postanowieniu z 21 marca 2005 r., sygn. P 11/04, OTK-A 2005, Nr 3, poz. 32, TK uznał – w kontekście statusu prawnego gminy – że prawo do sądu, w świetle systematyki Konstytucji RP, nie może być automatycznie odnoszone do ogółu podmiotów prawnych, a zwłaszcza traktowane jako środek ochrony podmiotów prawa publicznego. Zdaniem TK prawo

wertykalnych, stosunki horyzontalne oparte są na zupełnie innych zasadach. Związują się „ze względu na normę prawną wyznaczającą jej adresatom obowiązek podjęcia zachowania zwróconego ku sprawom drugiego podmiotu jako recipienta tego zachowania”⁴. Monika Florczak-Wątor wskazuje, że stosunek horyzontalny jest „stosunkiem prawnym typu zobowiązaniowego powstałym między dwoma podmiotami prywatnymi, które względem siebie pozostają w relacji równorzędnej. Podmiotem prywatnym jest w tym sensie każdy podmiot niepaństwowy, a więc osoba fizyczna, grupa osób fizycznych, osoba prawna bądź jednostka organizacyjna nie posiadająca osobowości prawnej. Zatem stroną stosunku horyzontalnego może być podmiot, który jest beneficjentem praw lub wolności określających treść tego stosunku”⁵.

Podstawową zasadą stosunków prawnych o charakterze horyzontalnym jest autonomia woli stron. Pojęcie „autonomii woli” w języku prawniczym jest obecne od dłuższego czasu⁶. Głównie jako element szeroko rozumianego prawa prywatnego lub prawa kanonicznego⁷. Mocą swej autonomicznej woli podmioty dokonują rozrządzeń majątkowych, zawierają umowy, przenoszą lub nabywają prawa majątkowe, zawierają małżeństwa, kreują dostosowany do swoich potrzeb małżeński ustrój majątkowy, czy wreszcie sporządzają testamenty⁸. Autonomia woli człowieka w znacznym zakresie kształtuje jego wolność i swobodę działania⁹.

Drugim charakterystycznym elementem stosunków horyzontalnych jest równorzędność stron. W doktrynie prawa pojęcie „równorzędności stron stosunków

do sądu może wprawdzie służyć osobom prawnym prawa publicznego, ale tylko w takim zakresie, w jakim korzystają one z praw lub wolności przysługujących jednostkom. Dotyczyć to może np. sytuacji, w której w razie zamknięcia drogi sądowej gmina powołuje się na art. 45 ust. 1 Konstytucji RP jako właściciel nieruchomości. Na podstawie art. 45 ust. 1, a także art. 77 ust. 2 Konstytucji RP nie można jednak, w ocenie TK, konstruować prawa do sądu o tak szerokim zakresie, aby służyło ono także podmiotom władzy publicznej w sprawach związanych z wykonywaniem tej władzy. W innych rozstrzygnięciach TK podkreśla, że sądowa ochrona samodzielności jednostek samorządu terytorialnego nie jest tożsama z prawem do sądu (wyroki: TK z 29 października 2009 r., K 32/08, OTK-A 2009, Nr 9, poz. 139 oraz z 6 kwietnia 2016, sygn. P 5/14, OTK-A 2016, poz. 15; zob. też postanowienie TK z 22 maja 2007 r., SK 70/05, OTK-A 2007, Nr 6, poz. 60).

⁴ S. Wronkowska, Z. Ziemiński, *Zarys teorii prawa*, Poznań 2001, s. 115.

⁵ M. Florczak-Wątor, *Horyzontalny wymiar praw konstytucyjnych*, Kraków 2014, s. 35.

⁶ Zob. A. Stelmachowski, *Zarys teorii prawa cywilnego*, Warszawa 1998, s. 88; Z. Radwański, *Teoria umów*, Warszawa 1977, s. 96.

⁷ M. Niedośpał, *Autonomia woli w części ogólnej prawa cywilnego*, „Państwo i Prawo” 1984, z. 12, s. 64. W zakresie prawa kanonicznego zob. D. Urbanowska-Wójcińska, *Przymus i bojaźń w kanonicznym prawie małżeńskim a groźba w polskim prawie rodzinnym*, „Ius Matrimoniale” 2015, nr 4, s. 53 in.

⁸ W sensie czysto technicznym „autonomia” prawnie uznaną dysponował, w pewnym co najmniej zakresie, poddany panu feudalnemu włościanin i korzystający z bardzo ograniczonej wolności żydowski kupiec w XVIII-wiecznej Polsce, a na pewno w szerokim zakresie przedsiębiorca działający w XIX-wiecznej Europie, której kultura prawna opierała się na znakomitych kodyfikacjach – Kodeksie Napoleona i austriackim Kodeksie cywilnym (ABG).

⁹ Autonomia woli jest podstawowym elementem tzw. autonomiczności stron opierającej się na podstawie filozoficznej, którą jest uznanie dwóch podstawowych wartości – godności osoby ludzkiej jako istoty jedynej i niepowtarzalnej oraz równości wszystkich ludzi bez względu na narodowość, religię, płeć, wiek, stanowisko społeczne; zob. M. Safjan, *Wyzwania dla państwa prawa*, Warszawa 2008, s. 101–102.

prawnych” definiuje się jako „brak podporządkowania, czyli możliwości władczego kształtowania sytuacji prawnej innego podmiotu¹⁰. Nie zawsze natomiast zasadna będzie ocena faktycznej równości stron. Często bowiem zdarza się, że jedna ze stron dysponuje przewagą ekonomiczną lub sytuacyjną (np. wynajmujący w stosunku do najemcy, przedsiębiorca w stosunku do konsumenta, pracodawca w stosunku do pracownika). Stwierdzenie przymiotu faktycznej przewagi jednej ze stron stosunku prawnego nie zmienia jednak jego charakteru”¹¹.

Przenosząc powyższe ustalenia na grunt teorii konstytucji, należy przyjąć, że normy konstytucyjne mogą i oddziałują na treść stosunków horyzontalnych. Koncepcja horyzontalnego stosowania podstawowych praw i wolności jest obecnie powszechnie aprobowana przez doktrynę prawa w Polsce i na świecie¹² oraz w orzecznictwie sądów¹³. Jest także punktem szerokiej dyskusji w międzynarodowej nauce prawa. W szczególności w takich państwach, jak Republika

¹⁰ P. Sobolewski, *Uwagi do art. 1 k.c.*, w: *Kodeks cywilny. Komentarz*, pod red. K. Osajdy, Warszawa 2019. Występowanie elementu władztwa charakterystyczne jest dla stosunków administracyjnoprawnych. W stosunkach takich jeden z podmiotów zajmuje pozycję nadrzędną i może w sposób władczy wpływać na pozycję prawną innego podmiotu (innych podmiotów), np. nakładając na nie obowiązki. Jak bowiem podkreśla WSA w Warszawie dla administracyjnoprawnych stosunków prawnych charakterystyczne jest występowanie organu państwowego wobec innego uczestnika z pozycji wykonywania władzy zwierzchniej w ramach zarządzającej działalności Państwa (zob. wyrok WSA w Warszawie z 11 maja 2005 r., sygn. III SA/Wa 126/05, Legalis).

¹¹ Zasadę równorzędności stron jako cechę stosunku prawnego odróżnić należy od zasady równego traktowania wszystkich podmiotów prawa. Ustawodawca bowiem intencjonalnie przyznaje określonym grupom podmiotów szczególne przywileje. Nadanie konsumentom dodatkowych uprawnień (np. w zakresie rękojmi, prawa do odstąpienia od umowy) nie ma na celu postawienia jednej ze stron stosunku prawnego w uprzywilejowanej pozycji, ale ma zapewnić faktyczną równość. Bardziej dyskusyjne jest przyznawanie bankom szczególnych uprawnień (monopol na wykonywanie czynności bankowych), podczas gdy instytucje te już obecnie mają faktyczną przewagę nad innymi podmiotami prawa prywatnego (zob. S. Sołtysiński, *Zmierzch zasady równego traktowania podmiotów gospodarczych*, „Państwo i Prawo” 2015, z. 1, s. 84–99). Problem faktycznej równorzędności stron stosunków prawnych jest jednym z najbardziej doniosłych w obecnych uwarunkowaniach gospodarczych. Równorzędność podmiotów prawa cywilnego oznacza, że osoby fizyczne i prawne, znajdujące się w podobnej sytuacji faktycznej, powinny być traktowane tak samo.

¹² M. Florczak-Wątor, *Horyzontalny wymiar praw konstytucyjnych*, s. 1 in.; też: *Obowiązek zapewnienia przez państwo poszanowania prywatności w stosunkach horyzontalnych w świetle orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka*, w: *Horyzontalne oddziaływanie Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej oraz Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności*, pod red. A. Młynarskiej-Sobaczewskiej, P. Radziejewicza, Warszawa 2015, s. 187–209; też: *Pozytywne obowiązki państwa w zakresie ochrony praw konwencyjnych jednostki*, „Przegląd Praw Disputatio” 2010, t. XI; D. Błoński, M. Florczak-Wątor, *Problem horyzontalnej skuteczności prawa do ochrony danych osobowych w świetle przepisów konstytucyjnych Polski i Szwajcarii*, „Przegląd Sejmowy” 2015, nr 1, s. 84 in.; L. Garlicki, M. Zubik, *Uwagi do art. 32 Konstytucji*, w: *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, pod red. L. Garlickiego, M. Zubika, t. 2, Warszawa 2016; J. Limbach, „Promieniowanie” konstytucji na prawo prywatne, „Kwartalnik Prawa Prywatnego” 1999, z. 3, s. 405 in.; R. Trzaskowski, *Granice swobody kształtowania treści i celu umów obligacyjnych. Art. 353 k.c.*, Kraków 2005, s. 190 in.; E. Łętowska, *Wpływ konstytucji na prawo cywilne*, w: *Konstytucyjne podstawy systemu prawa*, pod red. M. Wyrzykowskiego, Warszawa 2001, s. 125 in.

¹³ Orzeczenie TK z 25 stycznia 1995 r. sygn. W 14/94, OTK 1995, nr 1, poz. 19; wyrok TK z 13 czerwca 2000 r., sygn. K 15/99, OTK 2000, nr 5, poz. 137; wyrok SN z 24 października 2013 r., sygn. IV CSK 39/13, OSCNZZD 2014, nr 2, poz. 34; wyrok Sądu Okręgowego w Olsztynie z 15 listopada 2017 r., sygn. IX Ca 625/17, Posp.

Federalnych Niemiec¹⁴, Irlandia, Kanada, Republika Południowej Afryki, Stany Zjednoczone (*state action*)¹⁵. Została ona także zauważona w prawie Unii Europejskiej¹⁶ oraz orzecznictwie TSUE¹⁷ i ETPC¹⁸.

3. Istota „wzmocnionego efektu horyzontalnego” a jego wpływ na ochronę praw człowieka

Dotychczasowa analiza prowadzi do wniosku, że prawa i wolności konstytucyjne mają istotny wpływ na prawo prywatne i publiczne. W nauce prawa Aaron Barak sformułował koncepcję wzmocnionego i rozszerzonego horyzontalnego oddziaływania praw konstytucyjnych. Stanowi ona odpowiedź na krytykę kierowaną w stosunku do modelu bezpośredniego samoistnego stosowania konstytucyjnych praw podstawowych w stosunkach horyzontalnych. W doktrynie prawa podnoszono, że prawo stanowione na poziomie konstytucyjnym winno być przede wszystkim adresowane do władz publicznych. Z kolei ustawy zwykle tak szeroko regulują stosunki prywatne, że nie ma potrzeby odwoływania się do postanowień

¹⁴ E. Engle, *Third Party Effect of Constitutional Rights (Drittwirkung)*, „Hanse Law Review” 2009, vol. 5, nr 2, s. 165–173; Ch. Starck, *Das Bonner Grundgesetz. Kommentar*, München 1999; J. Hager, *Grundrechte im Privatrecht*, „Juristen Zeitung” 1994, nr 8, s. 373 in.; C.W. Canaris, *Grundrechte und Privatrecht. Eine Zwischenbilanz*, Berlin–New York 1999, s. 28 in.; Ch. Starck, *Human Rights and Private Law in German Constitutional Development and in the Jurisdiction of the Federal Constitutional Court*, w: *Human Rights in Private Law*, pod red. D. Friedmanna, D. Barak-Erez, Oxford–Portland, Oregon 2001.

¹⁵ G. Phillipson, *The Human Rights Act, „Horizontal Effect” and the Common Law: A Bang or a Whimper?*, „Michigan Law Review” 1999, vol. 62, nr 824, s. 826 in.; G. Phillipson, A. Williams, *„Horizontal Effect and the Constitutional Constraint”*, „Modern Law Review” 2011, vol. 74, nr 6, s. 882 in.; D. Vuletic, *Direct horizontal effect of the free movement of goods and reshaping of the European Economic Constitution. Back to the future?*, „Journal for the International and European Law, Economics and Market Integrations” 2014, vol. 1, nr 1, s. 1–15; E. Frantziou, *The Horizontal Effect of the Charter of Fundamental Rights of the European Union: Rediscovering the Reasons for Horizontality*, „European Law Journal” 2015, vol. 21, nr 5, s. 657–679; A. Nolan, *Holding non-state actors to account for constitutional economic and social rights violations: Experiences and lessons from South Africa and Ireland*, „International Journal of Constitutional Law” 2014, vol. 12, nr 1, s. 66–68; A. Butler, *Constitutional Rights in Private Litigation: A Critique and Comparative Analysis*, „Anglo-American Law Review” 1993, nr 1, s. 1 in.; R. Huhn, *The State Action Doctrine and The Principle of Democratic Choice*, „Hofstra Law Review” 2006, vol. 34, nr 4, s. 1379–1460.

¹⁶ J. Krzeminska-Vamvaka, *Horizontal effect of fundamental rights and freedoms – much ado about nothing? German, Polish and EU theories compared after Viking Line*, „New York School of Law” 2009; Ch. Busch, H. Schulte-Nolke, *EU Compendium – Fundamental Rights and Private Law: A practical tool for judges*, Osnabrück 2010.

¹⁷ Wyroki TSUE z 8 kwietnia 1976 r., w sprawie *Defrenne przeciwko Sabena*, sygn. C – 43/75 oraz z 5 lutego 1963 r. w sprawie *Van Gend & Loos przeciwko holenderska administracja celna*, sygn. C – 26/62.

¹⁸ Wyroki ETPC z 1 października 1998 r., w sprawie *A przeciwko Wielkiej Brytanii*, nr skargi: 25599/94; z 6 listopada 2012 r., w sprawie *Redfearn przeciwko Wielkiej Brytanii*, nr skargi: 47335/06; z 10 czerwca 2010 r., w sprawie *Staatkundig Gereformeerde Partij przeciwko Holandii*, nr skargi: 58369/10.

ustawy zasadniczej¹⁹. Mogłoby to potencjalnie prowadzić do powstania odrębnego „konstytucyjnego” systemu prawa prywatnego. Kontrargumentem wobec takiego stanowiska jest fakt, że podstawowe zasady prawa prywatnego nie stoją w opozycji do praw i wolności konstytucyjnych.

Rozszerzony model pośredniego skutku konstytucyjnych praw i wolności nie narusza ani nie kwestionuje istnienia norm prawa prywatnego. Prawo prywatne jest zasadniczo wyrazem konstytucyjnie zagwarantowanych praw człowieka adresowanych do podmiotów prawa prywatnego²⁰. W istocie polega on na konstytucjonalizacji prawa prywatnego rozumianej jako postępujące zjawisko oddziaływania praw podstawowych na stosunki między osobami prywatnymi²¹. W tych relacjach prawa podstawowe ograniczają strony stosunku i wpływają na swobodę podejmowanych przez nie działań²². Źródłem tych ograniczeń są zasady prawa prywatnego oraz prawa podstawowe wynikające z ustawy zasadniczej. Pośrednie oddziaływanie konstytucyjnych praw podstawowych jest zatem niezbędne i konieczne, stanowiąc gwarancję ochrony godności człowieka. Sformułowania używane w ustawach zasadniczych takie jak „[k]ażdy obywatel ma prawo...” wyznaczają lingwistyczne podstawy do uznania koncepcji horyzontalnego działania praw i wolności konstytucyjnych²³.

A. Barak twierdzi, że prawdziwa istota oddziaływania praw podstawowych zostaje oddana wówczas, gdy prawa człowieka będą przenikać przez „kanały” prawa prywatnego²⁴. „Prawo prywatne to ramy, które przenoszą prawa człowieka na sposób życia *give and take* między osobami prywatnymi”²⁵. Normy prawa prywatnego nakładają na jednostki określone obowiązki, takie jak chociażby poszanowanie praw i wolności drugiego człowieka, postępowanie zgodnie z zasadami współżycia społecznego lub też korzystanie z praw zgodnie z ich społeczno-gospodarczym przeznaczeniem. Wykonywanie tych powinności prowadzi do powszechnego ładu społecznego, a w konsekwencji do realizacji interesu publicznego²⁶.

Normy prawa prywatnego przewidują odpowiednie narzędzia prawne stanowiące bezpiecznik przed naruszeniem obiektywnego systemu wartości. Jeżeli jednak istniejące normy prawa prywatnego nie przyznają odpowiedniego środka

¹⁹ O. Gerstenberg, *Private Law and The New European Settlement*, „European Law Journal” 2004, nr 10, s. 766. Autor w dalszej części artykułu nie zgadza się z tym poglądem.

²⁰ J.A. Barak, *Constitutional Human Rights and Private Law*, w: *Human Rights and Non-State Actors*, pod red. A. Claphama, Cheltenham 2013, s. 259.

²¹ J.M. Smits, *Private law and fundamental rights: a sceptical view*, w: *Constitutionalisation of Private Law*, pod red. T. Barkhuysena, S. Lindebergha, Leiden – Boston 2006, s. 9–10.

²² Tamże, s. 271.

²³ P. Hamernik, *Human Rights Horizontally and Reasonably*, „TLQ” 2014, nr 4, s. 300.

²⁴ Szerzej zob.: M. Kumm, *Who is Afraid of the Total Constitution? Constitutional Rights as Principles and the Constitutionalization of Private Law*, „German Law Journal” 2006, nr 4, za: H. Collins, *On the (In)Compatibility of Human Rights Discourse and Private Law*, „LSE Law, Society and Economy Working Papers” 2012, nr 7, s. 6.

²⁵ J.A. Barak, *Constitutional Human Rights...*, s. 256–271.

²⁶ Szerzej o znaczeniu klauzul generalnych oraz o zasadzie dobra wspólnego: A. Żurawik, „Public interest” and „Common Good” General Clauses in Both Polish and European Union Law, „Polish Review of International and European Union Law” 2014, vol. 3, nr 1–2, s. 72 in.

prawnego nadającego ochronę pomimo naruszenia prawa podstawowego jednostki, wzmocniony i rozszerzony model pośredniego oddziaływania praw i wolności konstytucyjnych stwierdza konieczność nowelizacji norm prawa prywatnego, tak aby w przyszłości system prawny nie zawierał luki odmawiającej jednostce prawa do dochodzenia ochrony prawnej. Proponowana koncepcja kreuje obowiązek należytego ukształtowania systemu prawa prywatnego, obligując władze publiczne do stworzenia odpowiednich narzędzi prawnych pozwalających na absorpcję konstytucyjnych praw podstawowych.

A. Barak wskazuje także na potrzebę powołania do życia niezbędnych środków prawnych pozwalających na absorpcję zaistniałych luk w prawie. Pierwszym sposobem jest stworzenie nowej wykładni istniejących już przepisów gwarantujących ochronę prawną (w szczególności poprzez rozszerzenie wykładni klauzul generalnych na nowo zaistniałe zdarzenia prawne). Możliwe jest także ich ustanowienie przez samego prawodawcę, gdy ten stwierdzi istnienie luki prawnej. Autor – jako ostateczne rozwiązanie – proponuje odwołanie się do ogólnej zasady prawa, zgodnie z którą tam, gdzie jest nadane prawo, tam też musi być jego ochrona²⁷.

Powstaje zatem pytanie o różnice między omawianą koncepcją a klasycznym – powszechnie przyjętym – modelem pośredniego skutku horyzontalnego. Różnice nie są zauważalne, kiedy regulacje prawa prywatnego przewidują już narzędzia nadające jednostce ochronę w przypadku naruszenia praw podstawowych. Uwidaczniają się one dopiero w momencie, w którym pomimo naruszenia praw podstawowych system prawa prywatnego nie przewiduje odpowiednich instrumentów ochronnych. Nie jest to założenie czysto teoretyczne, albowiem w drodze prawa stanowionego nie sposób jest przewidzieć wszystkich sytuacji prawnie relewantnych, mogących spowodować naruszenie praw jednostki. Zwróćmy chociażby uwagę na nowe zjawisko w prawie pracowniczym, a mianowicie *whistleblowing* (sygnalizacja) i problemy związane z ochroną pracownika w tym obszarze²⁸.

Klauzule generalne nie mają charakteru absolutnego, chociaż mogą mieć wpływ na kształtowanie prawie każdego stosunku prawnego²⁹. Rozszerzony model pośredniego oddziaływania praw podstawowych przedstawia remedium na zaistniałą lukę. A. Barak zauważa, że „w przypadku uznania określonego prawa (w prawie publicznym) należy również określić środek zaradczy (w prawie prywatnym)”³⁰. Prawo prywatne i prawo publiczne powinny być nacechowane spójnością i wzajemnie na siebie oddziaływać, bo tylko wówczas ochrona prawa jednostki będzie pełna i rzeczywista. Konieczne staje się wskazanie odpowiednich środków pozwalających na wypełnienie stwierdzonej luki w prawie. Pierwszym rozwiązaniem jest podjęcie procedury legislacyjnej przez ustawodawcę, który

²⁷ Tamże.

²⁸ Zob. szerzej: L. Kobroń-Gąsiorowska, *Whistleblowing – nowa instytucja prawa pracy – perspektywa międzynarodowa*, „Palestra” 2019, nr 9, s. 65–74 i literatura tam cytowana.

²⁹ Szerzej zob.: C. Willet, *General Clauses and the Competing Ethics of European Consumer Law in the UK*, „The Cambridge Law Journal” 2016, vol. 71, nr 2, s. 412–440.

³⁰ J.A. Barak, *Constitutional Human Rights...*, s. 261.

w drodze stanowionego prawa zapewni szerszą ochronę jednostki przed naruszeniem jej praw podstawowych. Proces legislacyjny jest jednak długotrwały. Często także nie dochodzi do uchwalenia proponowanych zmian, przez co ten sposób zapewniania luk staje się nieefektywny. Ponadto, nawet skutecznie podjęta inicjatywa ustawodawcza najczęściej nie pozwoli na dochodzenie ochrony prawnej podmiotom, które doświadczyły naruszenia praw podstawowych przed wejściem w życie regulacji uzupełniającej zaistniałą lukę prawną³¹.

Możliwe jest zastosowanie rozwiązań alternatywnych. Nauka prawoznawstwa wykształciła sposoby wypełnienia występujących luk prawnych. Po pierwsze, organ stosujący prawo może odwołać się do wnioskowań prawniczych, w szczególności *per analogiam*, zarówno w formie *legis* (z przepisu prawnego formułującego podobną hipotezę), jak i *iuris* (z ducha prawa). Po drugie, możliwe jest nadanie klauzulom generalnym nowego znaczenia. Istotne jest, aby używane przez ustawodawcę zwroty „dobrej wiary” lub „zasad współżycia społecznego” były redefiniowane wraz ze zmieniającymi się uwarunkowaniami społeczno-prawnymi.

Analogiczne stanowisko zajmuje Günter Teubner³². Autor zauważa, że istotnym problemem w dyskusji na temat ochrony praw podstawowych są już wcześniej wspomniane kontrowersje związane z funkcjonowaniem międzynarodowych korporacji prywatnych. Prawa podstawowe, pierwotnie gwarantowane wyłącznie w relacjach państwo–jednostka, powinny być skuteczne wobec „stron trzecich”. Eric Chemerinsky dostrzega natomiast, że „nieusprawiedliwione naruszenie podstawowych wartości nie powinno być tolerowane wyłącznie dlatego, że sprawcą tego naruszenia jest korporacja prywatna, a nie organ publiczny”³³. Prawo prywatne bowiem uwzględnia takie same wartości, na których oparty jest porządek konstytucyjny. W ocenie Chemerinsky’ego, jeżeli jednym z głównych zadań sądów jest ocena często konkurujących ze sobą wartości w sporze między podmiotami prywatnymi, w którym nie istnieją łatwe i prawnie zdefiniowane odpowiedzi, sądy mają możliwość wyważenia wartości konstytucyjnych *ad casum* i rozstrzygnięcia, której w danej sprawie nadać pierwszeństwo³⁴.

Z pola widzenia nie należy także tracić poglądu Murraya Hunta, który przedstawił możliwość zastosowania proponowanej przez A. Baraka koncepcji nie tylko na gruncie systemów krajowych, ale także prawa międzynarodowego³⁵. M. Hunt argumentuje, że w ramach tej koncepcji sądy nie są zobligowane do stworzenia podstaw prawnych natychmiastowego działania w danej sprawie, lecz mają bezwzględny obowiązek interpretacji norm prawa prywatnego w zgodzie z postanowieniami konwencji międzynarodowych. Proces ten wymaga, aby sądy

³¹ Wykluczyć nie można także sytuacji związanej z niepodjęciem inicjatywy ustawodawczej przez organ prawodawczy, pomimo konstytucyjnego obowiązku stanowienia prawa gwarantującego ochronę praw podstawowych (zaniechanie legislacyjne).

³² G. Teubner, *Constitutional Fragments: Societal Constitutionalism and Globalization*, Oxford 2012, passim.

³³ E. Chemerinsky, *More Is Not Less: A Rejoinder to Professor Marshall*, „Northwestern University Law Review” 1985, vol. 80, nr 3, s. 571.

³⁴ Tamże.

³⁵ M. Hunt, *The „horizontal effect” of the Human Rights Act*, „Public Law” 1988, nr 423, s. 423–443.

każdorzazowo brały pod uwagę główne zasady i wartości płynące z postanowień konwencji i ustawy zasadniczej, ważąc ich doniosłość w zależności od kontekstu³⁶. Co najważniejsze, koncepcja ta pozwala, aby prawo zwyczajowe, zasady konstytucyjne oraz konwencyjne miały zawsze pierwszeństwo³⁷.

4. Podsumowanie

Reasumując niniejszy wywód należy wskazać, że w sposób niewątpliwy koncepcja „efektu horyzontalnego” praw i wolności konstytucyjnych ma pozytywny wpływ na ochronę praw człowieka w stosunkach prawa prywatnego. To podmioty prywatne stają się coraz częściej przyczyną naruszenia takich praw jak chociażby prawo do prywatności czy prawo do ochrony danych osobowych. Przedstawiona koncepcja „wzmocnionego efektu horyzontalnego” stanowi pewną alternatywę dla podstawowych założeń oddziaływania praw konstytucyjnych na stosunki horyzontalne. Nie można jej deprecjonować, gdyż oddziałuje ona nie tylko na same podmioty prawne, ale przede wszystkim na organy stanowiące i stosujące prawo. Artykuł ukazał, że normy konstytucyjne mają znaczący wpływ na stosunki horyzontalne, a koncepcja „wzmocnionego efektu horyzontalnego” stanowi odpowiedź na potrzebę zapewnienia skutecznej ochrony praw podstawowych jednostek w relacjach prywatnych. Artykuł zwraca uwagę na potrzebę spójności i harmonii między normami prawa prywatnego a konstytucyjnymi prawami i wolnościami, podkreśla istotę odpowiednich środków prawnych w przypadku naruszenia tych praw.

BIBLIOGRAFIA

Opracowania:

- Barak J.A., *Constitutional Human Rights and Private Law*, w: *Human Rights and Non-State Actors*, pod red. A. Claphama, Cheltenham 2013.
- Błoński D., Floreczak-Wątor M., *Problem horyzontalnej skuteczności prawa do ochrony danych osobowych w świetle przepisów konstytucyjnych Polski i Szwajcarii*, „Przegląd Sejmowy” 2015, nr 1.
- Busch Ch., Schulte-Nolke H., *EU Compendium – Fundamental Rights and Private Law: A practical tool for judges*, Osnabrück 2010.
- Butler A., *Constitutional Rights in Private Litigation: A Critique and Comparative Analysis*, „Anglo-American Law Review” 1993, nr 1.
- Canaris C.W., *Grundrechte und Privatrecht. Eine Zwischenbilanz*, Berlin–New York 1999.
- Chauvin T., Stawecki T., Winczorek P., *Wstęp do prawoznawstwa*, Warszawa 2017⁴.
- Chemersinsky E., *More Is Not Less: A Rejoinder to Professor Marshall*, „Northwestern University Law Review” 1985, vol. 80, nr 3.

³⁶ Szerzej zob.: G. Phillipson, *The Human Rights Act, “Horizontal Effect” and the Common Law: A Bang or a Whimper?*, „Michigan Law Review” 1999, vol. 62, nr 824, s. 826 in.

³⁷ G. Phillipson, A. Williams, „Horizontal Effect and the Constitutional Constraint”, „Modern Law Review” 2011, vol. 74, nr 6, s. 882 in.

- Engle E., *Third Party Effect of Constitutional Rights (Drittwirkung)*, „Hanse Law Review” 2009, vol. 5, nr 2, s. 165–173.
- Florczak-Wańtor M., *Horyzontalny wymiar praw konstytucyjnych*, Kraków 2014.
- Florczak-Wańtor M., *Obowiązek zapewnienia przez państwo poszanowania prywatności w stosunkach horyzontalnych w świetle orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka*, w: *Horyzontalne oddziaływanie Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej oraz Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności*, pod red. A. Młynarskiej-Sobaczewskiej, P. Radziewicz, Warszawa 2015.
- Florczak-Wańtor M., *Pozytywne obowiązki państwa w zakresie ochrony praw konwencyjnych jednostki*, „Przegląd Praw Disputatio” 2010, t. XI.
- Frantziou E., *The Horizontal Effect of the Charter of Fundamental Rights of the European Union: Rediscovering the Reasons for Horizontality*, „European Law Journal” 2015, vol. 21, nr 5.
- Gerstenberg O., *Private Law and the New European Settlement*, *European Law Journal*, „European Law Journal” 2004, nr 10.
- Grzegorzczak P., Weitz K., *Uwagi do art. 45 Konstytucji RP*, w: *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, pod red. L. Boska, M. Safjana, Warszawa 2016.
- Hager J., *Grundrechte im Privatrecht*, „Juristen Zeitung” 1994, nr 8.
- Hamernik P., *Human Rights Horizontally and Reasonably*, „TLQ” 2014, nr 4.
- Huhn R., *The State Action Doctrine and the Principle of Democratic Choice*, „Hofstra Law Review” 2006, vol. 34, nr 4.
- Hunt M., *The „horizontal effect” of the Human Rights Act*, „Public Law” 1988, nr 423.
- Kobroń-Gąsiorowska Ł., *Whistleblowing – nowa instytucja prawa pracy – perspektywa międzynarodowa*, „Palestra” 2019, nr 9.
- Krzeminska-Vamvaka J., *Horizontal effect of fundamental rights and freedoms – much ado about nothing? German, Polish and EU theories compared after Viking Line*, „New York School of Law” 2009.
- Kumm M., *Who is Afraid of the Total Constitution? Constitutional Rights as Principles and the Constitutionalization of Private Law*, „German Law Journal” 2006, nr 4.
- Limbach J., *„Promieniowanie” konstytucji na prawo prywatne*, „Kwartalnik Prawa Prywatnego” 1999, z. 3.
- Łętowska E., *Wpływ konstytucji na prawo cywilne*, w: *Konstytucyjne podstawy systemu prawa*, pod red. M. Wyrzykowskiego, Warszawa 2001.
- Niedośpał M., *Autonomia woli w części ogólnej prawa cywilnego*, „Państwo i Prawo” 1984, z. 12.
- Nolan A., *Holding non-state actors to account for constitutional economic and social rights violations: Experiences and lessons from South Africa and Ireland*, „International Journal of Constitutional Law”, vol. 12, nr 1.
- Phillipson G., *The Human Rights Act, „Horizontal Effect” and the Common Law: A Bang or a Whimper?*, „Michigan Law Review” 1999, vol. 62, nr 824.
- Phillipson G., Williams A., *„Horizontal Effect and the Constitutional Constraint”*, „Modern Law Review” 2011, vol. 74, nr 6.
- Radwański Z., *Teoria umów*, Warszawa 1977.
- Safjan M., *Wyzwania dla państwa prawa*, Warszawa 2008.
- Smits J.M., *Private law and fundamental rights: a sceptical view*, w: *Constitutionalisation of Private Law*, pod red. T. Barkhuysena, S. Lindebergha, Leiden–Boston 2006.
- Sobolewski P., *Uwagi do art. 1 k.c.*, w: *Kodeks cywilny. Komentarz*, pod red. K. Osajdy, Warszawa 2019.
- Sołtysiński S., *Zmierzch zasady równego traktowania podmiotów gospodarczych*, „Państwo i Prawo” 2015, z. 1.
- Starck Ch., *Das Bonner Grundgesetz. Kommentar*, München 1999.
- Starck Ch., *Human Rights and Private Law in German Constitutional Development and in the Jurisdiction of the Federal Constitutional Court*, w: *Human Rights in Private Law*, pod red. D. Friedmanna, D. Barak-Erez, Oxford–Portland, Oregon 2001.
- Stelmachowski A., *Zarys teorii praw cywilnego*, Warszawa 1998.
- Teubner G., *Constitutional Fragments: Societal Constitutionalism and Globalization*, Oxford 2012.

- Trzaskowski R., *Granice swobody kształtowania treści i celu umów obligacyjnych. Art. 353 k.c.*, Kraków 2005.
- Urbanowska-Wójcińska D., *Przymus i bojaźń w kanonicznym prawie małżeńskim a groźba w polskim prawie rodzinnym*, „Ius Matrimoniale” 2015.
- Vuletic D., *Direct horizontal effect of the free movement of goods and reshaping of the European Economic Constitution. Back to the future?*, „Journal for the International and European Law, Economics and Market Integrations” 2014, vol. 1, nr 1.
- Willet C., *General Clauses and the Competing Ethics of European Consumer Law in the UK*, „The Cambridge Law Journal” 2016, vol. 71, nr 2.
- Wronkowska S., Ziemiński Z., *Zarys teorii prawa*, Poznań 2001.

Orzecznictwo:

- Wyrok TSUE z dnia 5 lutego 1963 r. w sprawie *Van Gend & Loos przeciwko holenderska administracja celna*, sygn. C – 26/62.
- Wyrok TSUE z dnia 8 kwietnia 1976 r., w sprawie *Defrenne przeciwko Sabena*, sygn. C – 43/75.
- Wyrok ETPC z dnia 1 października 1998 r., w sprawie *A przeciwko Wielkiej Brytanii*, nr skargi: 25599/94.
- Wyrok ETPC z dnia 10 czerwca 2010 r., w sprawie *Staatkundig Gereformeerde Partij przeciwko Holandii*, nr skargi: 58369/10.
- Wyrok ETPC z dnia 6 listopada 2012 r., w sprawie *Redfearn przeciwko Wielkiej Brytanii*, nr skargi: 47335/06.
- Wyrok TK z dnia 13 czerwca 2000 r., sygn. K 15/99, OTK 2000, nr 5, poz. 137.
- Wyrok TK z dnia 29 października 2009 r., K 32/08, OTK-A 2009, nr 9, poz. 139.
- Wyrok TK z dnia 6 kwietnia 2016, sygn. P 5/14, OTK-A 2016, poz. 15.
- Postanowienie TK z dnia 22 maja 2007 r., SK 70/05, OTK-A 2007, Nr 6, poz. 60.
- Wyrok SN z dnia 24 października 2013 r., sygn. IV CSK 39/13, OSCNZD 2014.
- Wyrok Sądu Okręgowego w Olsztynie z dnia 15 listopada 2017 r., sygn. IX Ca 625/17, Posp.

A MODEL OF ENHANCED AND EXTENDED HORIZONTAL IMPACT OF CONSTITUTIONAL RIGHTS AS A SOURCE OF HUMAN RIGHTS PROTECTION**SUMMARY**

The horizontal effect is still a novelty in the science of law, especially constitutional law. However, it is currently an important element of discussion in the scientific discourse and is an important element of the considerations of the Constitutional Tribunal, the Supreme Court and common courts. However, it is worth remembering that the so-called The „horizontal effect” has certain variations, so the purpose of this article is to discuss the so-called enhanced horizontal effect.

KEYWORDS: protection of human rights, enhanced horizontal effect, constitutional law

